

ДАВЛАТ ХАРИДИ ТИЗИМИНИ РИВОЖЛАНТИРИШ ЙУНАЛИШЛАРИ

Шахзод Тўймуродович ЧОРИЕВ

тингловчи

Ўзбекистон Республикаси Банк-молия академияси
Тошкент, Ўзбекистон

Аннотация

Мақолада давлат ташкилотларида давлат харидини амалга оширишдаги молиявий муносабатларни ташкил этиш, муаммоларни аниқлаш, бюджет маблағларининг мақсадли ва манзилли сарфланишини таъминлаш масалалари таҳлил этилган.

Таянч сўзлар: давлат хариди, бюджет маблағи, давлат ташкилотлари, ялпи ички маҳсулот.

НАПРАВЛЕНИЯ РАЗВИТИЯ СИСТЕМЫ ГОСУДАРСТВЕННЫХ ЗАКУПОК

Шахзод Тўймуродович ЧОРИЕВ

Слушатель

Банковско-финансовая академия Республики Узбекистан
Ташкент, Узбекистан

Аннотация

В статье анализируются вопросы организации финансовых отношений при осуществлении государственных закупок в государственных организациях, выявление проблем, обеспечение целевого и адресного расходования бюджетных средств.

Ключевые слова: государственные закупки, бюджетные средства, государственные организации, валовой внутренний продукт.

Юртимизда давлат харидларини самарали амалга ошириш масаласи ҳар жихатдан муҳим илмий-амалий аҳамиятга эга. Иқтисодиётни модернизациялаш шароитида давлат буюртмачиларининг харидлар ҳажми кенгайиб, бу бевосита бюджет маблағлари ва давлат улуши бор корпоратив тузилмаларнинг молиявий ресурсларидан оқилона фойдаланиш масъулиятини юзага келтирмоқда. Деярли барча мамлакатларда давлат харидлари учун давлат бюджетидан қилинадиган харажатлар салмоқли бўлиб, бу давлат харидларини бошқариш тизимини янада ривожлантириш, янги тизим яратиш заруриятини келтириб чиқаради. Шу боисдан, бюджет маблағларидан оқилона фойдаланиш, буюртмаларни жойлаштиришнинг ошкоралиги ва

шаффофлигини таъминлаш, адолатли рақобат муҳити ривожланиши ва буюртмаларни жойлаштиришда коррупциянинг олдини олиш мақсадида давлат харидини бошқариш тизимини такомиллаштириш муҳим аҳамият касб этади.

Давлат бюджети харажатларининг каттагина қисми ҳам давлат харидлари орқали амалга оширилиб, бундай харидлар бюджет мувозанатини сақлашга бевосита таъсир кўрсатади. Шу боисдан давлат харидлари миқдорини энг мақбул даражада сақлаб туриш учун унинг юқори самарадорлигини таъминлаш долзарб масаладир. Бу масаланинг ҳал қилиниши кўп жиҳатдан бугунги кунда давлат харидлари соҳасида амалга оширилаётган ислохотларнинг асосий йўналишларидан бири бўлган давлат хариди жараёнига замонавий ахборот технологияларини жорий этиш билан бевосита боғлиқдир. Ушбу ҳолатнинг аҳамияти ҳақида муҳтарам Президентимиз Шавкат Мирзиёев ҳам фикр билдириб, “Яқин келажакда барча давлат харидларини амалга ошириш ва давлат мулкани сотиш учун Интернет тармоғида ягона майдон ташкил этиш лозим. Бу бюджет харажатларини қисқартириш, давлат мулкани самарали бошқариш ва катта молиявий маблағларни иқтисод қилиш имконини беради” [2], дея таъкидлаган эдилар.

Бундан ташқари, давлат хариди ёрдамида кичик бизнес ва саноатнинг инновацион соҳалари тараққиётини рағбатлантириш мумкин. Давлат харидларининг вазифалари шунингдек, рақобат муҳитини яхшилаш учун бу жараёнга кўпроқ хўжалик субъектларини жалб қилиш, маҳаллий корхоналарни халқаро андозаларга мос сифатли маҳсулот ишлаб чиқаришга ундашдан иборатдир.

Шунингдек, “Давлат идоралари бюджетдан ташқари жамғармаларининг даромад ва харажатлари, давлат улушига эга бўлган ташкилотлар харидлари, давлат субсидия ва грантларига оид маълумотларни эълон қилиш амалиётини йўлга қўйилиши” белгиланди. Шу билан бирга, давлат харидларини амалга ошириш жараёнида кўплаб муаммолар мавжуд: харидларнинг очиқлиги ва шаффофлигини таъминлаш, коррупцион ҳолатларни юзага келтирмаслик,

давлат харидларида барча субъектлар иштирок этиши учун тенг шароитлар яратиш, инсон омилини камайтириш, жараёнга янада замонавий инновацион ахборот технологияларини жорий этиш, муқобил савдо майдончаларини кўпайтириш, давлат буюртмачилари учун товар, иш, хизматларни харид қилишда танлаш имкониятини ошириш кабилар. Мазкур муаммоларга барҳам бериш, давлат харидини тизими самарадорлиги ва шаффофлигини оширишга хизмат қилади. Ўзбекистон Республикасининг 2021-йил 22-апрелдаги ЎРҚ-684-сонли “Давлат харидлари тўғрисида”ги қонуни [1], Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2019-йил 27-майдаги ПФ-5729-сонли “Ўзбекистон Республикасида коррупцияга қарши курашиш тизимини янада такомиллаштириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги фармони, 2019-йил 5-декабрдаги ПҚ-4544-сонли “Давлат харидлари тизимини янада такомиллаштириш ва давлат харидлари жараёнига тадбиркорлик субъектларини кенг жалб қилиш чора-тадбирлари тўғрисида”ги қарорлари давлат харидлари тизимини янада такомиллаштиришга хизмат қилади.

Бугунги кунда давлат харидларида иштирок этиш учун тадбиркорнинг махсус ҳисоб-варағида савдо бошланғич суммасининг 3 фоизи миқдорида гаров суммаси бўлиши керак. Агарда иштирокчи томонидан таклиф этилган нарх савдо бошланғич нархининг 20 фоизидан паст бўлса, у таклиф қилган ва бошланғич нархлар ўртасидаги фарқ миқдорида қўшимча гаров суммаси киритилиши зарур. Қўшимча гаров суммаси бўлмаган тақдирда берилган таклиф автоматик тарзда электрон тизимдан четлаштирилади.

Айрим ҳолларда электрон харидлар кўпинча расмийликка айланади. Тендер энди бошланган, лекин маҳсулот аллақачон буюртмачига етказиб берилган ҳолатлар ҳозирда доимий кузатиладиган воқеага айланиб улгурган. Агарда савдода “кутилмаган” етказиб берувчи ғолиб бўлса, у билан шартномани бекор қилиш учун ҳар доим баҳона топилади. Буларнинг барчаси тадбиркорларнинг ҳалол йўл билан ғалаба қозонишга бўлган ишончсизликка олиб келади.

Л.В.Андреева давлат харидларининг ҳуқуқий масалаларини ўрганишда “давлат эҳтиёжлари”ни мустақил маънога эга бўлган ҳуқуқий тушунча сифатида алоҳида ажратиб кўрсатди. Бунда давлат ва давлат буюртмачиларининг функция ва ваколатларини амалга ошириш учун зарур бўлган давлат эҳтиёжларининг таркибига товар, иш ва хизматларга бўлган эҳтиёжлар киради [3].

Россия қонунчилигида давлат буюртмаси деганда давлат органлари томонидан маҳсулот ишлаб чиқариш, товарларни реализация қилиш, ишларни бажариш учун қилинадиган ва давлат бюджетидан молиялаштириладиган буюртмаси тушунилади. Бундай буюртмани нафақат давлат корхоналари, балки бошқа корхоналар ҳам амалга оширишлари мумкин. Буюртма, одатда, танлов асосида берилади. Давлат буюртмаси хўжалик юритувчи муносабатларини бевосита тартибга солишнинг усули ҳисобланади. Бундай таърифни А.А.Храмкин бошлигидаги авторлик кенгаш ҳам қўллаб-қувватламоқда [4].

Ўзбекистонда давлат хариди ҳажми ЯИМнинг 11 фоизини ташкил этади. Бу унинг иқтисодий ўсишга таъсир этувчи муҳим омил эканлигини кўрсатади. Давлат хариди ЯИМ шаклланишига бевосита таъсир кўрсатади.

Давлат харидини бошқариш тизимини такомиллаштириш учун қуйидаги элементлардан фойдаланиш самарали йўналиш ҳисобланади:

- давлат харидини бошқариш юзасидан илғор хорижий тажрибадан фойдаланиш;
- давлат хариди сиёсатини давлатнинг иқтисодий сиёсати мақсадларига мувофиқлаштириш;
- давлат хариди соҳасида амалга оширилаётган сиёсатни мониторинг қилиш ва баҳолашни татбиқ этиш.

Г.Қосимованинг фикрича, давлат харидига эътибор унинг аҳамиятидан келиб чиқади. Биринчидан, давлат хариди ижтимоий-иқтисодий ривожланишнинг таъминлашда муҳим аҳамиятга эга ҳисобланган давлат сектори фаолияти учун зарур товарлар, хизматлар ва ишлар билан ўз

вақтида таъминлаб туради. Иккинчидан, давлат бюджети харажатларининг катта қисмини ташкил этувчи давлат хариди унинг барқарорлигига бевосита таъсир кўрсатади. Шунинг учун давлат хариди миқдорини энг мақбул даражада сақлаб туриш учун уларнинг юқори самарадорлигини таъминлаш ўта муҳимдир. Учинчидан, давлат хариди давлат иқтисодий сиёсатининг устувор йўналишларини амалга оширишда фойдаланилувчи кучли восита эканлиги қайд этиб ўтилади.

Давлат хариди давлат эҳтиёжлари учун товар ва хизматларни қисман ёки тўлиқ давлат маблағлари эвазига сотиб олишдир.

Стандарт турдаги давлат харидлари мезонлари рақобатга асосланган механизмни шакллантириши назарда тутилмоқда. Мазкур ҳолатда маълум бир товар (иш, хизмат)лар гуруҳига устунлик берилмайди. “Мураккаб” мезонлар асосида танлаб олиниши назарда тутилган маълум бир гуруҳ товар (иш, хизмат)ларга устунлик учун имтиёзлар берилиши мумкин.

Албатта икки томонлама муносабатлар томонларнинг ўзаро келишуви асосида амалга ошади. Келишув маълум шартлар асосида томонларнинг ҳуқуқ ва мажбуриятларини акс эттирган ҳолда юзага келади. Бу эса, шартнома муносабатлари вужудга келишига сабаб бўлади. Бу борада, шартномалар назарияси муҳим ўрин тутати.

Бенгт Хольмстпём ўз назариясида шартнома тузишнинг тамойилларига алоҳида эътибор қаратади. Жумладан, ахборот тамойили ўзаро молиявий манфаатдорлик ва бошқа хусусиятларнинг уйғун муносабатда бўлишини қайд этади. Масалан, ходим билан тузилган шартномада иш ҳақидан бошқа рағбатлантирувчи шартлар ҳам мавжуд бўлишини эътиборга олади. Шунингдек, Оливеп Харт шартномалар назариясида «ижро этилмаган шартномалар» ғояси билан фундаментал асосларнинг янги йўналишини белгилаб берган.

Мазкур назария фанга олиб кирилиши билан томонларнинг шартномани бошқариш ҳуқуқларини тақсимлаб бериш имконини берган. Бу эса, бизнесни бошқариш устуворликларини таъминлаш билан бирга,

нафақат иқтисодиётнинг кўплаб соҳаларига, балки сиёсий фанлар ва ҳуқуққа ҳам сезиларли таъсир кўрсатди.

Замонавий иқтисодиётда кўплаб шартномалар мавжуд. Харт ва Хольмстрём томонидан ишлаб чиқилган янги назарий инструментлар ҳақиқий шартнома ва институтлар, шунингдек, шартномалар тузишда потенциал муаммоларни тушунишда муҳим аҳамиятга эга.

Тадқиқотлар асосида айтиш мумкинки, давлат харидларини тартибга солишда шартнома муносабатлари муҳим ўринга эга. Бунда давлат буюртмачиси сифатида бюджетдан маблағ олувчи, етказиб берувчи сифатида бизнес субъектлари ўзаро муносабатларга киришади. Давлат бюджети маблағлари рентабеллигини ошириш учун буюртмачиларнинг арзон нарх ва сифат жиҳатидан талабларини шакллантириш, бошқа жиҳатдан етказиб берувчилар ҳуқуқларини таъминлаш шартнома қоидаларида ўз аксини топиши лозим. Бу эса, икки томонлама манфаатли ҳамкорликни янада ривожлантириш имконини беради.

Шунингдек, давлат харидини режалаштиришдаги мавжуд муаммоларнинг сабаблари қуйидагилардан иборат:

- бюджет жараёни такомиллашмаганлиги – бюджетни шакллантириш фақат бир йил чегарасида бўлиб, унда ўтган йил бюджетидан кўзда тутилган ва тугалланмаган лойиҳаларни молиялаштириш мажбурияти кўрсатилмайди;

- давлат харидлари режалаштирилган давр билан харидни амалга ошириш даври ўртасидаги муддатнинг бир календарь йилига фарқ қилиши натижасида нарх билан боғлиқ мураккабликлар юзага келади;

- давлат бюджетини шакллантиришнинг услубий асослари етарли даражада такомиллашмаганлиги, яъни даромад ва харажат моддаларини режалаштиришда ўзаро мустақилликнинг паст даражада эканлиги.

Тадқиқотларга асосланиб таъкидлаш мумкинки, бюджет харажатлари доирасида давлат харидларини режалаштириш жараёнида эҳтиёж мавжуд бўлган товар (иш, хизмат)нинг келгусида бўлиш эҳтимолига эга бозор

кийматини аниқлаш механизмини акс эттирган маълумотларнинг электрон дастурини жорий этиш мақсадга мувофиқ ҳисобланади.

Давлат харидлари иштирокчиларининг давлат харидлари бўйича электрон харидларда иштирок этиш босқичлари келтириб, махсус ахборот порталида жойлаштирилган эълон, ҳисоб-китоб клипинг палатасининг иккиламчи депозит ҳисоб рақами доирасида буюртмачининг ҳисоб рақамида унинг аванс тўлови мавжуд бўлган тақдирда, автоматик тарзда буюртмачининг буюртманомасига айланади. Савдолар буюртмачининг буюртманомасида баён қилинган талабларни ҳисобга олган ҳолда ўтказилади. Савдоларда қатнашиш учун аккредитациядан ўтган буюртмачилар эълон жойлаштиргунга қадар ҳисоб-китоб клиринг палатасининг иккиламчи депозит ҳисоб рақами доирасида ўз шахсий ҳисоб рақамларига олдиндан аванс тўловларини ўтказишлари шарт. Аванс тўловларисиз буюртмачиларнинг буюртманомалари жойлаштирилмаган ҳисобланади ва активлаштирилмайди. Электрон давлат харидлари – электрон дўкон ва бошланғич нархни пасайтириш учун ўтказиладиган аукцион каби махсус ахборот порталининг дастурий-техник комплекси орқали ахборот-коммуникация технологиялари воситасида давлат харидларини амалга ошириш усуллари ҳисобланади.

ФОЙДАЛАНИЛГАН АДАБИЁТЛАР:

1. Давлат харидлари тўғрисида: Ўзбекистон Республикасининг 2021 йил 22 апрель ЎРҚ-684-сон Қонуни. WWW.Lex.uz
2. Ўзбекистон Республикаси Президенти Шавкат Мирзиёевнинг Олий Мажлисга Мурожаатномаси //Халқ сўзи, 2017 йил 23 декабрь.
3. Андреева Л.В. Закупки товаров для федеральных государственных нужд: правовое регулирование. – Москва: Волтерс Клувер, 2009.
4. Настольная книга госзаказчика / Под ред. А.А.Храмкина. 4-е издание, доп. – Москва: ИД «Юриспруденция», 2008. – 187 с.

5. Ўроқов У., Шодмонов Е., Бобобекова Д. Давлат харидларини бошқариш.
– Тошкент, 2022.